

Jan Söderqvist

10 år
1971

Vår man i Havanna

Det är natt över Kuba. Min treåriga dotter ligger bredvid mig i den gigantiska hotellängan, suveränt obekymrad om sex timmars tidsomställning, och snarkar mig ljudligt i örat. Själv är jag klarvaken. Luftkonditioneringen susar. Tanken slår mig att det skulle vara behagligt att sitta ute på balkongen, låta sig smekas av den ljumma havsbrisen och läsa någon timme eller så i väntan på gryningen.

Krönika

Men det går inte. Det går inte att tända lampan på balkongen, trots att den tidigare under kvällen har lyst upp min tillvaro till största belåtenhet. När morgonen kommer anmäler jag felet i hotellet reception och blir då informerad om att det inte alls är fråga om något fel. Det skall vara så. Balkonglamporna stängs av centralt. Det är inte meningen att gästerna skall sitta ute och läsa mitt i natten. Här skall sparas energi i den ärorika revolutionens namn.

När jag mycket stillsamt påpekar att mitt läsnande inomhus torde bespara den kubanska staten tämligen obetydliga energikvintiteter jämfört med samma läsning utomhus, möts jag av en axelryckning. Det är en axelryckning som betyder: "Ja, kanske det, men det finns inget som helst att göra åt saken, det här är beslutat på högre ort".

Översitteri i uniform

Och jag känner igen den där axelryckningen. Moskva -77, Budapest -81, Österlin -83. Samma truliga dryghet, samma uniformerade översitteri. Men här är den så fullständigt malplacerad. Kubanerna är ju inga svärmögda slaver, mångårigt marinerade i surt regn, utan en färgsprakande multietnisk komposit, muntert sjudande under Karibiens heta sol. Kubanen vill gärna vara vänlig, vill gärna le. Det ligger liksom närmast till hands. Men kubanen här, å andra sidan, idag strängt taget inte mycket att le åt.

När man flanerar omkring i de gamla delar av Havanna som lämpar sig för sådant är det en sak, bortsett från hur de vackra byggnaderna från kolonialtiden står och förfaller, som slår en, och det är frånvaron av bilar. Ingen trafik, inga trafikljus. Det är som om man gjort gågata av hela centrum. Behagligt, tycker man. Och metoden? Marxistisk magi!

Revolutionen har trollat bort privatbilismen. För den som mot all rimlig förmodan skulle ha både råd och tillstånd att skaffa sig en bil, återstår problemet att rent praktiskt komma över en.

För den som skulle lyckas även med detta återstår problemen med de icke-existerande reservdelarna och den strängt ransonerade bensinen. 20 liter i månaden lär visst den privilegierade elitens tilldelning vara. Följaktligen har det kollektiva alternativet rätt mycket som talar för sig.

Enligt teorin skall ju socialismen nationalisera välståndet i landet. På Kuba har man, som den kubanske exilförfattaren Guillermo Cabrera Infante påpekar någonstans, i praktiken gjort något helt annat; man har socialiserat fattigdomen. Man har trollat bort alla varorna - skorna, toalettpappret, tomaterna, klänningarna - och istället givit folket fraser.

Ingen trafik, inga trafikljus. Det är som om man gjort gågata av hela centrum. Behagligt, tycker man. Och metoden? Marxistisk magi!

Jag tar en promenad uppför Calle Obispo, en gång i tiden den kulturerade elegansen och framför allt bokhandlarnas paradgata i Havanna. Jodå, efter en stunds letande hittar jag faktiskt en, givetvis statlig. Det råder akut papperskris på Kuba, antalet dagstidningar har nyligen skurits ner radikalt, och de böcker som trycks är bara de allra viktigaste. Höstens hetaste titel är *Por un mundo de paz, justicia y dignidad*, samlade anföranden om internationella frågor där president Fidel Castro klargör att det är det marknadsekonomiska systemet som orsakar fattigdomen i världen.

Planekonomins paradiset

Jag vandrar vidare i planekonomins paradiset. Shoppinggatan framför andra heter San Rafael och börjar vid det berömda Hotel Inglaterra. Här kan man - om man är försedd med amerikanska dollar, vill säga - verkligen fynda: en liten påse med fem tavelkrokar för 20 dollar, en pråkigt bred pensel för 25.

Jag vet inte vad som är det mest groteska: utbudets nyckfullhet eller prissättningens. Det blir åter natt över Kuba. Jag läser - inomhus. Den kubanska litteraturen är slösande rik, liksom kulturen i dess säregna helhet. Kuba är fantastiskt, kubanerna är fantastiska. Det är bara en sak som är litet tråkigt, och det är förtrycket.

Varför låter svenska skådisar så konstiga?

Teaterskolorna i Sverige gör bäst i att vakna upp inför det som pågår inom fältet skådespelarutbildning, annars kommer skådespelarna att utbildas sig någon annanstans, skriver Richard P Matthews, chef för 3 Penny Teatern i Skåne.

Har du någonsin undrat över varför svenska skådespelare så tillgjord på TV, så är du inte ensam. Faktum är att inte bara tittarna ställer sig frågan. TV-producenterna och programmakarna ställer sig den också. TV-regissörerna sliter sitt hår över den. Ändock, problemet kvarstår.

Debatt

Tänk om jag finge en slant varje gång jag hörde en TV- eller filmregissör säga till en skådespelare. "Spela inte! Var naturlig!". "Tala inte med scenröst! Tala normalt!". Ironin är att regissörerna vet vad de vill ha, men inte hur det skall uppå.

Till svyvende och sidst måste skådespelaren vara trovärdig. De måste låta trovärdiga och de måste utsondra trovärdighet i sina känslor. Vi måste tro på dem när de är glada eller ledsna, avslappnade eller spända, förälskade eller arga, arroganta eller artiga.

Jävst, det borde låta som normal konversation och framstå som naturlig mänsklig växelverkan, men processen att låta normal och verka naturlig kräver en mycket speciell skådespelarutbildning. Om inte, skulle "mannen från gatan" vara trovärdig på filmduken.

Problemet består i att det kameran ser och hör inte är vad vi ser och hör i verkligheten. Den skarpögd hä säkert lagt märke till att kameran får skådespelaren att se fem kilo tyngre ut och att deras ansikten ser bredare ut än vad de egentligen är. En lätt brun makeup

på öronsbibarna rättar till problemet med ansiktet, men skådespelarna brottas ständigt med "viktproblematiken".

Till detta skall också läggas att kameran inte förmår registrera vad skådespelaren känner. Den avläser bara kroppsspråk och ansiktsuttryck, och det som vore de under lupp.

Skådespelaren måste tränas i ett mycket speciellt sätt att förmedla rollfigurens känslor till kameran. Den interna tekniken (Stanislavski), som lärs ut inom Teaterhögskolesystemet fungerar inte framför kameran. Eftersom de flesta svenska skådespelare är produkter av dessa skolor, har de redan från början ett stort handikapp när de skall arbeta med TV eller film.

För att lyckas måste de först bryta ner sin teaterseenträning, för att sedan tillägna sig den externa teknik som fungerar bäst framför kameran. Det finns bara ett fåtal exceptionella skådespelare som obehindrat kan röra sig mellan scen-skådespelari och TV-skådespelari, då teknikerna är så väldigt olika.

Den externa tekniken översätter minnen av känslor och erfarenheter till fysiologiska uttryck. Skådespelaren måste lära sig exakt vad som händer med hans kropp och lära sig manipulera och kontrollera den. Kameran kräver subtila uttryck för att ge trovärdighet.

Undersöker sin respons

Genom att undersöka sin fysiologiska respons med hjälp av video, kan skådespelaren se vilket uttryck som bäst representerar den känsla han vill förmedla. Märkligt nog är den känsla som ger en viss respons inte alltid den känsla som kameran ser. Den typiska kärleksscenen är ett gott exempel. Om skådespelaren drar sig till minnes ett romantiskt ögonblick och återskapar motsvarande fysiologiska gensvar framför kameran, kommer kameran att registrera käftja i stället för romantisk kärlek.

Om emellertid skådespelaren drar sig till minnes sin favoritmat och återskapar den fysiologiska reaktionen (synbar förtjusning, kittlande smaksensationer, salivavsöndring, etc.), kommer kameran att se romantisk kärlek.

Problemet är att svenska skådespelare inte är tränade i denna teknik. Den rosträning som svenska skådespelare får lära sig stammar från den gamla vältalighetskonsten. Denna teknik använder sig av diafragmaandning. Den lär ut kontrollen över de fyra resonanshåligheterna (munhålan, näsan, bihålorna och bröstorganen). Den lär ut hur man manipulerar ljudet genom artikulationsorganen (tungan, läpparna och tanderna). Den ger ett stereotypt röstmönster att representera olika karaktärer med.

En typisk svensk skådespelare använder guttural tal (rösten placerad bak i halsen) för att representera en ointelligent karaktär. En

kvinlig skådespelare kan använda en hög skrikig röst för att representera en dum blondin, eller så kan hon använda en låg flämtande röst (ljud frambringt med en betydande mängd luft) för att vara förförisk. Inom andra teaterkulturer världen över är denna teknik antik och vi upplever den som väldigt tillgjord framför kameran.

Den röstträning som svenska skådespelare får lära sig stammar från den gamla väl-talighetskonsten. Den ger ett stereotypt röstmönster att representera olika karaktärer med.

Den röstteknik som är mest vanligt förekommande i dag är den som Kristin Linklater populariserade med sin bok *Freeing the Natural Voice*. TV och filmindustrin resten av världen använder sig nästan enbart av denna teknik. Tekniken använder sig av en ryggradsbaserad andningsprocess.

Urslungslyudet kommer djupt nerifrån lågre magtrakten och ger resonans genom skelettet från golvet och upp till skalltaget. Hela kroppen blir en klanglåda såväl som omgivande element. Artikulationen uppstår i människans avslappnade inre. Alltså, ljudvibrationsen som uppstår i skådespelarens kärna, klipps av till ord och snickras samman till tal. Artikulationsorganen är helt enkelt de fysiska redskapen som används i denna process.

Naturlig kontroll

Genom denna teknik har skådespelaren en naturlig kontroll över sitt instrument, som kan vara stort till scenen och subtilt till kameran. Nyckelordet är "naturlig kontroll". Den amerikanske soap-aktören, som låter så verklig och naturlig, är hårt tränad för att skapa den illusionen. Olyckligtvis har denna teknik som är över 30 år gammal ännu inte vunnit insteg här i Sverige.

Våra skådespelare måste utbildas för TV och film, inte bara för teater. Teaterskolorna här i Sverige gör bäst i att vakna upp inför det som pågår inom fältet skådespelarutbildning, annars kommer skådespelarna att söka sig en alternativ utbildning någon annanstans. För närvarande är 80 procent av alla skådespelare inom USA och Storbritannien sysselsatta inom TV och film. Det kommer snart att vara fallet här också, och de tillgjorda skådespelarna kommer att bli utan arbete.

RICHARD P MATTHEWS

Professor i röst och rörelse-teknik, manusförfattare till den amerikanska såpoperan Guiding Light.

